

MISIR ROMANININ YAPI TAŞLARINDAN BİRİ OLAN İBRÂHÎM EL-KÂTİB ADLI ESERE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

A Critical Look At The Work Named "Ibrahim El-Katib", One Of The Building Blocks Of The Egyptian Novel

Doç. Dr. Asiye ÇELENLİOĞLU

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, İstanbul/Türkiye

ORCID ID: 0000-0003-3197-592X

ÖZET

Arap Edebiyatı'nın başlangıç noktası Mısır'da romanın gelişimi, diğer tüm edebiyatlarda olduğu gibi temasa geçilen bir üst uygarlığa öykünmeyle başlamış, dönemin moda akımları ülkenin kendi gerçekliğiyle bütünleşerek edebiyata yön vermiştir. Gelişimi engelleyip hızlandıran dinî, kültürel ve siyasî miras yanında ulusların kendi edebi geçmişi bir diğer değişkendir. Mısır'da muazzam bir dil hazinesi üzerinde yükselen yeni edebiyat söz konusu şartlarda filizlenirken ilk ürünlerden itibaren meydana gelen eserler süreç hakkında bilgi verdiği gibi dönemin başat sorunsalıyla ilgi ipuçları da içermektedir. Edebî ürünler siyasî ve sosyal gündeme dair tuttuğu güncelle tüm uluslar için geçerli bu edebî döngünün formülüne ulaşmada yol gösterir. Mısır romanının temel taşlarından biri olan el-Mâzini'nin (1189-1949) İbrâhîm el-Kâtib adlı romanı hem Muhammed Hüseyin Heykel'in Zeynep (1914) adlı eserinden sonra romansal özelliklere sahip olma hem de söz konusu dönemde moda akım haline gelen analitik gerçekçiliğe iyi bir örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir. Moderniteyle geleneğin çatıştığı dönemde bireyin özgürlüğüne yaptığı vurgu ve yeni bir hayat düzeni yaratmada gösterdiği çaba tartışmaya değerdir. Söz konusu çalışma romanı hem edebi süreçteki yeri hem de tartıştığı fikirler açısından incelemeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Roman, Kadın, Eleştiri, Modernite

ABSTRACT

The development of novel in Egypt, which is the starting point of Arabic literature, started with the imitation of a higher civilization, as in all other literatures, and the fashion trends of the period gave direction to literature by integrating it with the reality of the country. In addition to the religious, cultural and political heritage that hinders or accelerates the development, the literary history of the nations is another variable. While the new literature, which rose on an enormous language treasure in Egypt, sprouted under these conditions, the works that emerged from the first products not only give information about the process, but also contain clues about the dominant problems of the period. Literary products lead the way in reaching the formula of this literary cycle valid for all nations with the chronicle they keep on the political and social agenda. One of the cornerstones of the Egyptian novel, el-Mâzini's (1189-1949) novel named İbrâhîm el-Kâtib is outstanding as it both has novelistic features after Mohammed Hussein Haykal' work Zaynab (1914) and sets a good example for analytical realism, which became a fashionable trend in that period. The emphasis he placed on the freedom of the individual in a period when modernity and tradition clashed, and the effort he made to create a new life order are worth discussing. The aforementioned study aims to examine the novel both in terms of its place in the literary process and the ideas it discusses.

Key Words: Egypt, Novel, Woman, Criticism, Modernization

1. GİRİŞ

Mısır'ın Fransız istilasıyla başlayan Rönesans'ı uzun yıllar sadece kültür ve edebiyatın gelişimiyle sınırlı kalmış, ülkenin siyasî şartları istikrar bulmadan günümüze kadar devam etmiştir. Söz konusu şartlarda verdiği ürünlerle değişimin toplumda yerleşmesine yardım eden edebiyatın önünde iktidarın otoriter tutumu en büyük engel olarak kalmaya devam etmektedir. Özellikle gerçekçilik akımında verdikleri ürünlerle bireyin ve ülkenin özgürlüğünü savunan yazarlar en başından itibaren değişimin yükünü üstlenen büyük önderler olarak başı çekmiştir.

Batı ile gerçekleşen ilk temastan itibaren değişimi kalemleriyle tasarlayan yazarların ilk hamlesi kendi edebi geçmişiyle yüzleşip onu hayran olduğu kültürün karşısına çıkarmak olmuş, Klasik dönem diyeceğimiz bu süreçte yenilik eski formu güncelleyerek birkaç yeni mefhum eklemekle sınırlı kalmıştır. Mahmûd Sâmî el-Bârûdî (ö 1904) Hâfız İbrâhîm (ö. 1932) Şevkî (ö. 1932) gibi isimler şiirde yenilik hareketinin öncü isimlerinden olurken, Müveylîhî makâme tarzındaki dönemin siyasî olaylarını eleştirdiği yazılarını Hadîsi İshâ b Hişâm adlı kitapta toplayarak (1907) modern romana giden yolu açan isimler arasındadır. Aynı türde bir

diğer eser de Muhammed Hafız İbrahim'in Leyâlî Satih es-Seb (Sâtihi'nin Yedi Gecesi, 1906) adlı eseridir. Curcî Zeydan'ın (1861-1914) Arap ve İslam tarihinin bütün aşmalarını kapsayan hikâyeleri roman özelliği taşımaktan ziyade öğretici olma misyonu yüklenmiştir. Çeviri faaliyetinin hız kazandığı Mısır'da aşk ve macera içeren eserlerin tercümesine ehemmiyet verilmiş, buna öykünerek roman kaleme alan yazarların eserleri edebi değerden uzak kalmıştır. Söz konusu dönemde Mısır'ın dinî ve örfî yapısı roman sanatının kök salmasına elverişli olmadığından kaleme alınan eserlerde şahıs ve mekân olarak yabancı unsurlar seçilmiş ancak Mısır insanını ve sorunlarını ele alan ürünlerse zaman içinde meydana gelmiştir.

Mahmûd Hayret'in el-Fetâttu'l-Rifîyye (Köylü Kız, 1903), Abdulhamîd Hudar el- Bûkarkâsî'nin el-Kıyas Hayât (Kısa Hayattır, 1905), Mahmûd Tâhir Hakkî'nin Azrâ Dinşevây (Dinşevay'ın Bakireleri, 1906) adlı eserleri, konusunu Mısır toplumundan alan gerçek Mısır romanının oluşumuna katkı sağlayan ürünlerdir.

I. Dünya savaşından sonra Menfâlûtî'nin aşırı Romantizmine karşı Lütfî Seyyid (1872-1963)'in analitik gerçekliği savunan tutumu ve kadının özgürlüğüyle ilgili söylemleri roman sanatının gelişmesinde etkili olmuştur. İlk Mısır romanı kabul edilen Zeynep'in (1914) yazarı Muhammed Hüseyin Heykel (1188-1956) onun öğrencilerinden biri olduğu gibi roman sanatını ileriye taşıyan Mâzinî de hayranları arasında yer almaktadır. Lütfî Seyyit'in dilin sadeleşmesi ve yazarın söz sanatlarına boyun eğmemesi gerektiği düşüncesi makama tarzının modern hikâyeciliğe evrilmesine yardım etmiştir (Fuât 1954:141).

Toplumdan beslenen romanın olgunluk işaretlerinden olan üslup ve içerik, Batı klasiklerine ulaşabilen eğitilmiş kesimle birlikte değişip gelişerek söz kalıplarına ve hayal gücüne ehemmiyet veren formattan, hayata karışık onu resmeden bir yapıya bürümüştür. Mısırlı yazarların hikâye sanatına yüklediği anlam verdikleri ürünlerde ortaya çıkmaya, gerçek Mısır romanı toplumdan beslenerek gelişmeye başlamıştır.

Roman sanatı gerçekçilik akımıyla zirveye taşınmadan önce çoğu aslında hikâye yazarı olan pek çok sanatçının elinde gelişip güçlenerek romantizm ve analitik gerçekçilik çizgisinde ilerlemiştir. Söz konusu dönemde gerçek Mısır romanının oluşması ana gayeyi oluşturmuş hikâye kadının özgürlüğü başta olmak üzere çiftçi sorunları çevresinde şekillenmiştir.

2. MÂZİNÎ VE HİKÂYE SANATI

Edebiyata şiir yazar olarak başlayan el-Mâzinî¹ bu dönemde kişisel yaşantısından yola çıkarak acı, elem, keder gibi şahsi duygularını dile getiren içerikte yazmış siyaset ve toplumsal sorunlardan uzak durmuştur. Mıtran'dan etkilendiğini söyleyen el-Mâzinî daha sonraki dönemde kendisi gibi düşünen, Abdurrahman eş- Şükrî (1958-1886) ve Abbâs Mahmûd el- Akkâd'la² Arap şiirinde yenilik konusunda hem fikir olmuştur. O dönem Fransız edebiyatına yoğun ilginin aksine İngiliz edebiyatına düşkünlükleriyle bilinen bu küçük gurup el- Mâzinî'nin Akkâd'la birlikte Divan (1921) adlı iki ciltlik eseri yayınlamasıyla dağılmıştır. Bu çalışmada kaleme aldıkları bölümlerde Hâfız İbrâhîm ve başlangıçta aynı çizgide buluştukları Şükrî'yi eleştirdikleri görülür (el-Muavveş 1999:568).

el-Mâzinî'nin gazeteciliğe başladığı dönem fikir dünyasıyla birlikte kalemini de değiştirmiş, kolay anlaşılır dille yazdığı makaleleri toplumsal hayata yönelik bir içeriğe bürünmüştür (el-Mâzinî 1998:47). Okuma yelpazesini genişletmesinin de bunda tesiri olduğu düşünülebilir. Zira Rus edebiyatına yönelik yaptığı okumalar, özellikle Mikhaîl Artsybashev'in Sanin adlı romanı onu oldukça etkilemiş toplumsal zeminden de beslenerek yazılarını analitik gerçekçilik çizgisinde kaleme almıştır:

“Başlangıçta tamamen teorik yazıyordum. Buna, sadece kitabî bilgiye dayanan çok az hayatla ilintili yazılar da denebilir. Çünkü yeteri kadar tecrübem yoktu. Şiir yazdığım bu dönemde kaleme aldıklarım yeni şeyler söylediğimi sanarak eskiyi yeniden üretmekten ibaretti. Yazdıklarım hayatla temasa geçerek kazandığım tecrübelerle dayanmıyordu. Şiirde de nesirde de yapmacık yazıyordum; çünkü kitaplar arasında yaşıyordum. Onun dışında bildiklerim de zandan ibaretti.” (el-Hevval 1982:48)

¹ Abdulkâdir el-Mâzinî 1889 yılında Kahire'de görkemli bir evde doğmuştur. Şeriat hâkimi olan babası Ezher'de eğitimini tamamladıktan sonra Fransa'ya gitmiş, döndüğünde Hidiv avukatı olarak çalışmaya başlamıştır. İki eşi olan babası o dokuz yaşındayken vefat edince el-Mâzinî'nin eğitim ve terbiyesiyle annesi meşgul olur. Babasının vefatından sonra işleri iyi idare edemeyen üvey kardeşi nedeniyle geçim sıkıntısı çekmiştir. Lise eğitiminden sonra başladığı tıp tahsilini kendisine uygun olmadığı için bırakmış, devam ettiği hukuk fakültesinin masraflarını kaldıramayınca öğretmen okulundan 1909 yılında mezun olmuştur. Lisans eğitimi sırasında İngiliz Dili ve Edebiyatıyla ilgilenen el- Mâzinî Shelley, Shakespeare, Braun, Dickens, Walter Scoot gibi yazarlardan etkilenmiştir. Batı Edebiyatına dair okumalarını genişleten yazarın Rus edebiyatına düşkünlüğü de bilinmektedir. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra 1917 yılından 1949 yılında ölümüne kadar gazetecilik mesleğiyle meşgul olmuştur. Çok yönlü bir yazar olan el-Mâzinî'nin şiir, hikâye, makale ve roman olmak üzere çok sayıda eseri mevcuttur. (Dayf 1961), (Mâzinî 1954).

² Her ne kadar bu üçlüye Divân Ekolü adı verilse de Akkâd ve el-Mâzinî'nin birlikte çıkarttıkları Divân adlı eserde Şükrî'yi eleştirmesinden sonra grup dağılmıştır.

Bundan sonraki dönemde yazarın tecrübe ederek kaleme aldığı eserlerde izlediği yol hikâye anlatımındaki görüşleri ile örtüşmektedir.

Çeviri eserlerle hikâye sanatının yapısına aşina olan yazarlar gazete makalelerinde birbirlerinin ürünlerini tartışarak ona şekil vermeye çalışmışlar, bu türe yükledikleri anlamla eserlerini oluşturmuşlardır. Romanda mantıksal açıklama, analiz, düğüm ve çözümün vazgeçilmez olduğunu söyleyen el-Mâzinî'ye göre roman okuyucuyu eğlendirmekten ziyade düşündürmelidir (Fuât 1954:200).

Söz konusu dönemde analitik gerçeklikle yazan el-Mâzinî'nin hikâyelerinde psikolojik analiz ve alaycı ruhu ön plana çıkardığı görülür. Mazini'nin gözleme betimleme ve tahlil kabiliyeti askeri mahkeme duruşmalarının tutanaklarını yazarken ortaya çıkmış, lisan olarak İngilizcenin kullanıldığı bu duruşmalarda yaşanan bütün olayları noktası noktasına kaydetmesi okuyucuya olayın gözlerinin önünde gerçekleştiği izlenimini vermiştir (Fuât 1954:144).

Tevfik el-Hakîm "Kadının Çağdaş Edebiyatçılarımız Üzerine Etkisi" adıyla kaleme aldığı makalesinde el-Mâzinî kadar kendisini, hayatını ve çevresini betimleyen bir yazar daha olmamasına rağmen yazdıklarıyla yaşamı arasında doğrudan bir bağ kurmanın mümkün olmadığını söyler. Onun hayal ve yaratıcılığı, kahramanlarla bütünleşme kabiliyeti gerçekliği perdelemesine imkân sağlamaktadır. Eserlerinde çok sayıda hoş kadına yer veren el-Mâzinî'nin hikâyelerini yazabilmesinin nedeni, hayatında çok sevdiği bir kadının olmasıdır (Fuât 1954:18).

el-Mâzinî, Tevfik el-Hakîm'e cevaben yazdığı makalede gerçeği olduğu gibi yazmanın edebiyat olmadığını, yazarın ele aldığı bir olayı tecrübeleri, bilgi ve hayalleriyle harmanlayarak hikâyesini kurgulaması gerektiğini söyler. Ona göre "*Mahlûkatın, fikir, duygu ve hayalin yaratılışındaki temel kural üretmektir.*" (Fuât 1954:144-145).

Yazarın ses getiren en önemli romanı İbrahim el-Kâtip'te şiirle başlayıp makale yazımıyla gelişen ve analitik gerçekçilikte olgunluğa erişen yazma becerisi oldukça net görülmektedir.

3. İBRÂHİM EL-KÂTİB

el-Mâzinî 1926 yılında yazmaya başladığı ancak 1931 yılında yayınlanan eseri İbrahim el-Kâtip'te hayat hikâyesini yazdığını iddia edenlerin aksine, yaşamında karşılaştığı, tanıştığı çok az gerçek karaktere yer verdiğini söyler:

"Bu insanlar bende iz bırakmış olsa da hikâyenin gerçek olay anlatısını oluşturduklarını söylemek mümkün değildir. Anlatıda öncelikli olan tasvir, insanların psikolojik tahlili ve olayları kabulleniş şekli ile karakterlerin oluşturulmasıdır." (Fuât 1954:145)

Bu ifadeler gerçekleri hayal gücü ile tasarlayarak yeniden inşa ettiği düşüncesini teyit etmektedir. Söz konusu romanda toplumsal gerçekliğin analitik anlatısı pek çok eleştirmeni toplumsal alandan beslenmediği eleştirisine sürüklese de romanın dönemin başat sorunsallarından biri olan modernite ve kadın konusunu ele aldığı bir gerçektir.

Mısır'da başlangıcından itibaren romanın izlediği seyir aydınlanmanın getirdiği yeni düşüncelerin Mısır toplum yapısıyla karşılaştırılması, tartışılması ve bu düşüncelerin zamanla hayata geçmesi görevini üstlenmiştir. Yeni Türk edebiyatında modern kadının evle ilişkisinin ve moderniteye karşı tavrının konumlandırılması gibi Mısır'da da kadının eğitimi ve evliliği konuları romanın tartıştığı ilk sorunsallar arasında yer almıştır.³ Bunda Kasım Emîn'in çabaları yadsınamayacağı gibi Batı edebiyatından yapılan çevirilerin katkısı da göz ardı edilmemelidir. Tevfik el-Hakîm'in *Uşûr mine'ş-Şark* (Doğulu Bir Serçe;1938) *Akkâd'ın Sâra* (1938) adlı romanlarında yer alan kadınlar geleneksel motiflerin tersine seçilen değil seçen karakterler olarak kurgulanmış, onun bireyselliği ve tercihleri onaylanırken evlilik müessesesi de tartışılan konular arasında yer almıştır. Mahfûz'un ve Yusuf İdrîs'in kadını bazen fakirliğin nesnesi, bazen ailenin öznesi yaptığı romanlarıyla Şarkâvî'nin kadını devrimin simgesi haline getirdiği romanları söz konusu karakterin Mısır romanı için vazgeçilmez olduğunun kanıtıdır.

Buradan hareketle İslâm ülkeleri söz konusu olduğunda edebiyata mahrem sınırlar çizmek, toplumda var olanı görmezden gelmek, gerçekliği göz önüne seren yazarı toplumdan beslenmemekle itham etmek romanın sosyolojik alana katkısına yüz çevirmek olacaktır.

³ Romanlarda evlenip yuva kurmak değil, aşk ve ihtiras ön planda ye almaktadır.

Yazara yöneltilen bir başka eleştiri Rus yazar Mihail Artsıbaşev'e ait Sanin (1907) adlı romandan intihal yapmasıdır. Romanı okuması için Akkâd tavsiye etmiş Mâzinî çok beğendiği bu eseri İbnu't- Tabia (Tabiatın Oğlu) adıyla Arapçaya çevirerek 1920 yılında neşretmiştir. 1926 yılında İbrâhîm el- Kâtip adını verdiği romanı yazmaya başlamış ancak bittiğinde içine sinmediği için 1930 yılına kadar çekmecesine terk etmiştir. Bu tarihte neşretmesi için verdiği matbaa yarısına kadar bastığı bu eserin bazı sayfalarının kaybolduğunu fark edince el-Mâzinî uzun zaman önce kaleme aldığı, karakter ve olaylarını unuttuğu bu hikâyeye yeni bir seyir vererek tamamlamak zorunda kalır. Roman basıldıktan birkaç ay sonra Halep'te çıkan el- Hadîs dergisi İbrâhîm el-Kâtip romanında birkaç sayfanın Sanin adlı eserden intihal olduğunu duyurur. El-Mâzinî olayı aşağıdaki ifadelerle anlatmaktadır:

“Dehşete kapılmıştım ama mazeretim vardı. Düşünün ben İbnu't-Tabia kitabının mütercimiyim. Arap âleminde dört bin nüsha baskı yapan bu eserde intihal yapmak için delirmiş olmalıyım. Romanları kontrol ettiğimde suçlamanın doğru olduğunu gördüm. Dört ya da beş sayfanın noktası virgülüne kadar aynı olduğu ortadaydı. Bu sayfaları kendi cümlelerim olduğunu sanarak yazmıştım. (...) Söz konusu eserin, İbrâhîm el-Kâtip'i yazarken değil yanımda evimde bile olmadığını söylesem bana kim inanır? Tercüme ettikten sonra bir daha hiç görmediğimi kim doğrular? Eğer intihal yapmak isteseydim bunu kendi cümlelerimle ifade edemez miydim?” (el-Mâzinî 1937:1-6)

Artsybashev'in 1907 yılında yayınlanan romanı Sanin'in el-Mâzinî'ye ilham kaynağı olmasının nedeni geleneklere ve bireyi kısıtlayan değer yargılarına karşı geliştirdiği eleştiri ve kadının anne ve eş olarak konumlandırılmasına karşı feminist idealler sunuyor olmasıdır (Artsybashev 1921). 19. Yüzyılın sonu ile 20. Yüzyılın çeyreğinde yeni oluşmaya başlayan dünya düzeni eskiyi sorgulayıp yeniyi inşa ederken toplumun temel taşı kadın, aile ve gelenekler en çok sorgulanan unsurlar olmuştur. Mâzinî'nin eserinde geliştirdiği anlatı da bu ekseninde şekillenir: *“Arzularına boyun eğmeye utanıyorsun. Yanında ben olduğum için değil, yalnız da olsan bunu yapmaya cesaret edemez, arzularına boyun eğmezsin. Çünkü sen de ben ve diğer insanlar gibisin; herkes gibi kalbinin en derininde hayatın bir parçası olduğunu bilsen de güdülerinin ve hayatın tutsağı olmadığına kendini inandırmayı tercih ediyorsun. Hayatın doğasına, ebedi kanunlarına kaçınılmaz ve kesin kurallarına karşı direnmenin sana acı ve sefalet getireceğini biliyorsun. Bunun için son derece doğal olan arzu ve isteklerinden utanıyorsun. Ruha hapsolan güç özgürlük ister, arzuladığı hazzı ulaşamayan beden acı çeker.*

İnsanla arzularının arasına hiçbir engelin girmediği bir asır hayal ediyorum. (Maalesef sadece hayal). Hiç kimsenin başkasının özgürlüğüne engel olmadığı, hayattaki tüm zevklerin cesaret ve özgürlükle alındığı bir asır. (...)

Ruhuna iyi gelecekse fesini atıp, başı açık yürümekten, yollarda hoplaya zıplaya dolaşıp, şık elbisesiyle taş, toprağa oturmadan utanmadığın bir asır. Çünkü bunları yapmanın kimseye zararı dokunmaz.” (el-Mâzinî 2011:192-193).

el-Mâzinî romanda ilahî bakış açısını kullanmış ancak söz konusu dönemde yazarların sıklıkla başvurduğu, kahramandan “arkadaşımız” (el-Mâzinî 2011:186) diye bahsedip araya girerek okuyucuya seslenme (el-Mâzinî 2011:227) tavrından geri kalmamıştır. Olaylar okuyucunun gözü önünde cereyan edercesine betimleme⁴ konuya felsefi açılım getirme ve destekleyen deliller öne sürme (el-Mâzinî 2011:114) okuduğu romanlara atıfta bulunma⁵, nükteli üslup⁶ ve diyaloglara yer verme anlatıda öne çıkan özelliklerdir. Yazar 287 sayfadan oluşan romanda duru bir dil kullanmış sadece birkaç konuşma cümlesinde Âmmiceye yer vermiştir.

4. ROMANDA ELEŞTİRİ UNSURLARI

Konusu aşağıdaki şekilde özetlenebilecek olan roman; İbrâhîm el- Kâtip adlı kahramanın aşk serüvenini konu ediniyor gibi gözükse de gelenek, hurafe ve kadın erkek ilişkisine yönelik verdiği malumatla öne çıkmaktadır:

“İbrâhîm el-Kâtip karısını çocuğunu doğururken kaybetmiş orta yaşlarda bir yazardır. Ameliyat olmak için girdiği hastanede Marry adlı dul bir hemşire ile yakınlaşır ancak bu ilişkinin zaman ve mekâna bağlı olarak

⁴ “İbrahim o gece geniş yemek salonuna geç geldi. Her zamanki gibi sağa sola bakmadan masasına oturdu. Genç kadın ona yakın, başka bir masada oturuyordu ama görmedi. Muhtemelen görseydi de dikkat etmezdi. Açtı; yemekler iştah açıcı görünüyordu ve şarap lezzetli. Daha önce olmadığı kadar iştahla yemeğini yedi. Bitirmeye yakın okuma odasına kahve göndermelerini istedi ve kalktı.” (el-Mâzinî 2011:181).

⁵ “Dumas'ı okudun mu? Üç Silahşörleri kastediyorum.” (el-Mâzinî 2011:101).

⁶ “İbrahim ineğin sesiyle uyandı. Elini uzatıp saati aldığı anda sabahın üçü olduğu gördü. Bu yersiz bağırıştan vaz geçeceğini düşünerek yeniden gözlerini kapadı. Ancak görünen o ki inek, gecenin bitip sabah olduğunu sanmıştı. Yataktan fırlayıp pencere yöneldi, gece durgun ay ışıl ışıldı. Camı açıp kafasını uzatınca kapının yanında boynunu uzatıp gözlerini semaya dikmiş ineği gördü. Daha önce hiç karşılaşmadığı bu hayvanı sadece ismen tanıyordu. “Hişt, hişt!” diye seslendi, bir şey fırlatacakmış izlenimi vermeye çalışıyordu. Fakat şarkıcının, sesiyle coşan insanları gördüğünde motive olması gibi hareketleri ineği motive etmiş, onu dinleyen biri olduğuna sevinmişti.” (el-Mâzinî 2011:50).

geliştiğini düşünerek ondan ayrılır hem nekahat dönemini geçirmek hem de teselli olmak için teyzesinin büyük kızı Neciyye'nin taşradaki evine gider. Amcasının oğluyla evli olan Neciyye anne babasının ölümünden sonra kız kardeşleri Semîha ve Şuşu'yu yanına alarak onların sorumluluğunu üstlenmiştir. Küçük bir kız olarak hatırladığı Şuşu'nun gelişip güzelleşmiş hali İbrâhîm'in dikkatini çekmiş, aralarında meydana gelen yakınlıkla Semîha'nın daha büyük olması nedeniyle Neciyye tarafından onaylanmamıştır. Abla Semîhâ eve sıklıkla gelip giden doktor da dahil erkeklerin ilgisini çeken Şuşu'ya karşı öfke duymaya başlar. İbrâhîm evden ayrılarak Luxor'da bir otele yerleşir. Şuşu'nun onu unutmamasını kolaylaştırmak için yazdığı mektupları cevapsız bırakıyordu. Kısa bir süre sonra otelde tanıştığı Yirmi altı yaşındaki Leylâ ile aşk yaşar. İbrâhîm'in eski hastalığı nüks ettiğinde Leyla onun bir yakınına ulaşmak için karıştırdığı eşyaları arasında Şuşu'nun mektuplarını görür. Neciyye'nin kocası Şeyh Ali ve aile doktoru Mahmûd otele geldiklerinde onlardan hikâyeyi öğrenen Leyla, hamile olmasına rağmen İbrâhîm'in kendisinden ayrılmasını sağlar. Leylâ çocuğunu aldıracağı doktorla, Şuşu kendisine eskiden beri kur yapan Mahmûd Bey'le evlenmiştir. Bir ara eski sevgilisi Marry'e dönmeği düşünen İbrâhîm Kahire'ye annesinin yanına yerleşir.”

4.1. Hurafeler

Modern anlamda anlatı Mısır edebiyatında sahne almaya başladığı andan itibaren içeriği topluma içkin şekillenmiş, yeni düşüncelerin revaç bulduğu roman sayfalarında ifrit, büyü gibi mefhumlarla tevekkül ve tevessül anlayışı tartışılmaya başlamıştır. Hâvva bilâ Âdem romanında ilk sayfalardan itibaren ruhani varlıklarla roman karakterlerinin ilişkisini anlatan Tâhîr Lâçin, romanlarında tevekkül anlayışı eleştiren Şarkâvî buna birer örnektir. Bunun gibi el-Mâzinî de söz konusu romanda ifrit adı verdiği varlıklara inanan Neciyye'yi yeni olan her şeyi bidat olarak gördüğü için karşı çıkan tavrıyla eski ve köhnemiş düşüncenin sembolü haline getirmiştir:

“O, yeni olan her şeyi, şerrinden Allah'a sığınacak bidat olarak gören muhafazakâr bir tiptir. İskenderiye Reml'de bulunan evlerine elektrik döşemek isteyen kocasına gücü yettiğinde karşı çıkmış, ısrarına dayanamayınca da yatak odasına döşenmemesi konusunda diretmiştir. Ev hala daha, sanki çok eski zamanlardan kalan bu oda dışında elektrikle aydınlanmaktadır. Kocasının banyoyu modern şekilde dekore etmesine de kızmış käivet yerine kovayla yıkanmayı tercih etmiştir. Telefona gelince Reml'deki evlerinde on yıldır bulunmasına rağmen nasıl kullanıldığını bilmiyordu.” (el-Mâzinî 2011:15-16).

Neciyye, İbrâhîm Kâtip'in kız kardeşlerin küçüğü olan Şuşu'yu sevmesi üzerine abla Semîha'yı büyücüye göndermekten çekinmez (el-Mâzinî 2011:174). Neciyye tiplemesi yeni karşısında eskiyi simgelerken buna geleneklere ve normlara bağlılığı da dahildir.

4.2. Gelenek ve Normlar

El-Mâzinî bireyin özgürlüğü ve tercihlerinde hür olması gerektiği temeli üzerine inşa ettiği romanında kastettiği şeyin ne olduğunu ve buna çizilecek sınırları “el-garâiz el mühezzebe” (rafine güdüler) kelimesiyle ifade eder. O, kötü sonuçlar doğurmayan masum isteklerin sadece toplumsal normlar nedeniyle baskılanmasına itiraz etmektedir. Herkes gibi olmak yerine kendisi gibi olmak esastır.

“Saçma sapan bir asırda yaşıyoruz çünkü yanlış gelenekler bedene hükmettiği gibi akla da hükmediyor.” (el-Mâzinî 2011:193) diyerek karşı çıktığı gelenekleri hatalı olanlarla sınırlandırdığı da dikkatlerden kaçmamalıdır. Zira anlatıyı temellendirdiği noktalardan biri de büyük kız kardeş evlenmeden küçük kız kardeşin evlenmesine izin vermeyen düşüncedir. Romanda geçen iki aşığın bu nedenle kavuşamaması örneğine günümüzde de rastlamak mümkündür. Buna rağmen onun gelenekleri istediği gibi yorumladığı da görülür. Gece vakti Semîha'yı kur yapması için İbrâhîm'in odasına göndermesi bunlardan biridir.

4.3. Kadın ve Evlilik

Batıda Fransız ihtilaliyle başlayan özgürlük hareketi bireyden önce ulusları öncelemiş bireysel özgürlüklerin kazanımı peyderpey gerçekleşmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte her şeyin altüst olduğu toplumsal yapıyı modern sistemin ihtiyaçlarına göre düzenlemek ve din başta olmak üzere artık etkisini yitiren birtakım değerler yerine yenisini ikame etmek için Comt, Durkheim, Simon gibi toplum bilimciler harekete geçmiş onu yeni dinamikler üzerine inşa etmeye çalışmıştır.

Mısır Fransa kuşatmasıyla yenedünyaya kapısını aralarken kafaların en çok karıştığı konulardan biri toplumun temel taşlarından en önemlisi olan aile ve kadına karşı takınacağı tavır olmuştur. Bu karmaşayı ve kadına çizilmiş sınırların hangilerinin gelenek, hangilerinin dinin emirleri olduğunu düşünmeden hepsine karşı çıkan ya da ona bahşedilen özgürlüğün sınırlarını erkeğin hükümranlığını zedelemeyecek seviyede tutan yaklaşımı, dönemin roman içeriğinde açıkça görmek mümkündür.

Lâcîn, Havvâ bilâ Âdem'de (Lâşîn 1934) kadının kendi ayakları üzerinde durmasını savunurken âşık olduğu adam başka bir kızla evlendiği için Havvâ'nın intihar ettiği sahneye romanını bitirir. Tevfik el-Hâkîm, Uşûr mine's-Şark'ta (el-Hâkîm 1938) doktora tahsili için Mısır'a giden Muhsin'in Suzî'yle yaşadığı aşkı, kadının aldatması temelinde kurgularken, İbrâhîm el- Kâtip biri yabancı uyruklu üç ayrı kadınla yaşadığı ilişkide hem terk etmiş hem de terkedilmiştir. O dönem kaleme alınmış romanlardan Sâra'da (el-Akkâd 2006) ise Akkâd aşkın doğasını en ince ayrıntısına kadar incelemiş, kadını birey olarak tercihleriyle varlık gösteren bir karakter olarak tasarlamıştır.

Buradan hareketle Kâsım Emîn'in başlattığı kadının özgürlüğü hareketinin farklı kalemlerde farklı şekilde yorumlandığını söylemek mümkündür. Özellikle söz konusu romanda yazar geleneklere kaşı çıkarken kadına üstten bakan yapısı ile ifade ettiğimiz karmaşanın tam ortasındadır:

"Anlamayan sadece sen değilsin; senin gibi tüm kadınlar da bireyden topluma varamaz. Kalbiniz sadece kendi acınızı çekebilir fakat tüm insanlık için üzülmeyiz. Kadın için insanlık soğukta ya da güneşin altında beklerken gördüğü bir adam ya da kadından ibarettir. Kadın acıları genellemekten aciz ve onları göremeyecek kadar kördür." (el-Mâzînî 2011:49).

Yazar İbrâhîm'in kadınlara karşı tavrını aşağıdaki şekilde betimleyerek bu konudaki çelişmesini sürdürür:

"Kadınları küçümsemeyiz ama onlara saygı da duymazdı. Ona göre kadın türün bekası için bir araçtı, hayatın tuzağı olan güzelliklerinden çoğu zaman kaçınmayı becermişti. Erkekler kadınlara göre daha çekiciydi çünkü onların güzelliği türsel özelliklerinden kaynaklanan cazibeye dayanmıyordu. Kadınlara karşı tavrı düşünceleri çerçevesinde şekillenmiş, yani onların hükmü ve itaati altında olmalarına ödün vermeden korunup kollanması gereken varlıklar olarak kabul etmişti." (el-Mâzînî 2011:13).

Yazarın kadına karşı yaşadığı karmaşa Mısırlı kadının erkeğini seçme şansı olmadan sadece cinsel olgunluğa sahip olduğu için evlendirilmesine karşı çıkarken de görülmektedir:

"Mısırlı kadınlar, koşulları kendi lehine çevirmeyi başarabilen biriyle onu sevmeden sadece evlenecek cinsel olgunluğa sahip oldukları için evlenirler. Çoğunlukla sevgisiz başlayan evliliklerde nadir de olsa isteksizlik de görülür. İzdıvaç gerçekleştiğinde birbirine alışan çiftlerin ilişkisine sevgi demek güçtür çünkü baştan çıkarma ve rekabet olmadan gerçekleşmiştir. Batıda ise bir kadını elde etmek isteyen erkekler onun için yarışır; bunun sonucunda duygularını değerlendiren kadın bir tercihte bulunur. Bilir ki seçtiği bu erkek kadınlık isteklerine cevap verecek özelliklere sahiptir." (el-Mâzînî 2011:281-282).

Yazar bütün bu söylemlere rağmen üç kişiyle yaşadığı aşkı hem de aynı anda üçünü de sevebiliyor olmasını tahlil ederken bunlarda Şuşu'yla olan yakınlaşmasının cinsel bir çekimden ibaret olduğuna karar verir. Ona göre Şuşu'nun doktorla evlenmesinin altında da onun aynı anda iki kişiyi seviyor olabileceği gerçeği yatmaktadır. Birini severken kalbinin derinliklerinde gizlenen diğer sevgi gün yüzüne çıkmıştır. (el-Mâzînî 2011:281)

Kadın karşısında tavrını netleştiremeyen yazarın evlilik konusundaki düşünceleri de ilginçtir. Karısı öldükten sonra üç ayrı kadınla birlikte olan ancak bazen şartlar el vermediği için, bazen kendi tercihi olarak ayrıldığı bu kadınlardan sonra annesinin yanına dönen kahramanın son cümleleri ilişkilerindeki başarısızlığın nedenini açıklamaktadır:

"İstikrar? Evler insanın güven ve huzura, başına ne geleceğinden emin olma arzusuna cevap vermek için icat edilmiş olmalı. Belirsizlik çoğu insan için ya katlanılması zor olarak görülmüş ya da tecrübe edilerek yaşanmıştır. Düşünsenize beklentilerle kim huzura erer, bağlanılan bir ev olmadıkça hayat deneyimlenen bir yer olmaya devam edecektir. Bir evinin olduğunu bilmek insanlara huzur verir. Her gece başını kayacağı bir yastığı, yanında uyuyan, eşim dediği bir kadını olduğunu bilmek rahatlatır onları. İnsan eşi olsun istediği için ev sahibi olmak ister. Eş ister çünkü cinsel ihtiyaçları karşılanсын istiyordur. Sanki bir seferde bütün bu ihtiyaçlarını karşılamak ister. İstikrar denen şey tam olarak budur fakat onda ne edebiyata ne sanata ne de ilerlemeye yardım edecek hiçbir şey bulunmaz." (el-Mâzînî 2011:283).

Toplumsal akli bir seferde değiştirmenin birkaç yeni fikirle toplumu yeni değerler üzerine inşa etmenin mümkün olmadığını değişimi savunanların bile geleneklere sıkışıp kaldığı örneklerinde görmek mümkündür. Özgürlüğün ne olduğu bu düşüncenin temellenmesinde dinî ve örfî sınırların tayini Mısır edebiyatında deneyimlenerek öğrenilmiş sonraki dönem yazarları berrak zihinleriyle kadın ve evlilik konusunda daha doğru bir çizgiye ulaşmıştır. Söz konusu romana yapılacak eleştiri savunduğu fikirler çerçevesinde değil fikirlerindeki tutarsızlık nedeniyledir. Ancak değişim ülkenin kendi değerleriyle bütünleşerek sağlam temeller

üzerine oturtulması gereken kaçınılmaz bir süreçtir. Bu sürecin konu edinilmesi ilk eserlerden itibaren Mısır romanında cesurca tecrübe edilmiştir.

5. SONUÇ

Yeni bir tür olan roman sanatı toplumsala ait içeriğiyle ulusların genetik formunu, farklı dönemlerdeki başat sorunsalını anlamada önemli bir işleve sahiptir. Toplumun ne olduğuna, nereye evrildiğine, dinamiklerine, normları ve değerlerine olay örgüsü içinde yer veren romanlar kimilerince döngüsel kabul edilen değişimin formülünü bulmada yardımcı olur.

Modern Mısır romanı gerçekçilik akımıyla zirveye ulaşmadan önce çoğu hikâye yazarı olan edebiyatçıların kaleminde şekillenmiş Mısır insanını anlatan içeriğe sahip olma yolunda ilerlemiştir.

Mısır'ın Batı ile temasıyla başlayan ve tercüme hareketiyle hızlanan süreçte kadının bireyselliği, eğitimi ve evliliği tartışılan konuların başında gelmiş, gelenek ve dinî yapının şekillendirdiği yerleşik kurallar sorgulanmaya başlamıştır. Lütfi es-Seyyid ile başlayan bu tartışmada genetik kodları ve dinî yapıları nedeniyle aydınların farklı temayüllerle ortaya çıktığına şahit olunur. Kadının erkeğe ve topluma karşı yerinin konumlandırılması yazardan yazara fark ederken aynı yazarın tek bir romanında bile kendisiyle çeliştiği görülmüştür.

Romanın tekâmülünde önemli isimlerden biri olan el-Mâzinî analitik gerçekçilikle kaleme aldığı İbrâhîm el-Kâtîp adlı romanda, ilahî bakış açısını kullanmış ancak söz konusu dönemde yazarların sıklıkla başvurduğu, okuyucuya seslenerek kahramandan “arkadaşımız” diye bahsetme araya girerek okuyucuya hitap etme tavrından geri kalmamıştır. Olaylar okuyucunun gözü önünde cereyan edencesine betimleme, konuya felsefi açılım getirme ve destekleyen deliller öne sürme okuduğu romanlara atıfta bulunma nükteli üslup ve diyaloglara yer verme anlatıda öne çıkan özelliklerdir. Yazar 287 sayfadan oluşan romanda duru bir dil kullanmış sadece birkaç konuşma cümlesinde Âmmiceye yer vermiştir.

Yazar dönem romanlarının başat sorunsallarından ifrit gibi ruhânî varlıkların gücüne inanma ve yanlış geleneklerin bedeni ve akli esir alması konularını da tartışırken yeni karşısında eski ve köhneleşmiş temsil eden Neciyye’i gelenekleri istediği şekilde esnetmesi ile de eleştirir.

Kadın konusunda kafası oldukça karışık görülen yazar eşi öldükten sonra bir çocuğuyla dul kalan roman kahramanı İbrâhîm’i hem kadını değersizleştiren hem de onun bireyselliğini savunan tutumuyla karakterize eder. Üç kadını aynı anda sevdiğini söyleyen roman karakteri nedeniyle eleştirilen el-Mâzinî, Rus yazar Mihail Artsıbaşev’e ait Sanin (1907) adlı romandan intihal yapmakla da suçlanır. el-Mâzinî bunu Arapçaya çevirdiği romanın çok fazla tesirinde kaldığı için bazı sayfaları ezberlemiş olabileceği ancak bilerek alıntı yapacak kadar ahmak olmadığını savunmuştur. İntihal bir yana el-Mâzinî’nin Artsıbaşev’in bireyin özgürlüğünü savunan düşüncelerinden etkilendiği açıktır. Yazarın roman sanatına getirdiği açılım ve söz konusu dönemin sorunsallarıyla ilgili sunduğu içerik romanı incelenmeye değer bir konuma getirmiştir.

KAYNAKÇA

Artsybashev, M. P. (2021). Sanin, Mirhan Kitap, Ankara.

Dayf, Ş. (1961). el-Edebu’l-Arabiyyu’l-Muâsir fi Mısır, Dârü’l-Muasır, Kahire.

El-Akkâd, M. (2006). Sârâ, el-İdâretu’l-Âmme li’n-Neşr, Kahire.

El-Hâkim, T. (2007). Uşfûr Mine’ş-Şark, Darü’l-Mısır li’t-Tıbbâti, Mısır.

El-Hevvâl, A. (1982). es-Suhriyyetu fi’l-Edebi’l-Mâzinî, el-Heyetu’l-Mısriyyeti li’l-Kitab, Kahire.

El-Mâzinî, A. (1937). “es-Sırakâtu’l-Edebiyye”, Mecelletu’r-Risalete, 213:1-6. (Online erişim: 27.10.2021).URL:https://ar.m.wikisource.org/wiki/%D9%85%D8%AC%D9%84%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%B3%D8%A7%D9%84%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%AF%D8%AF_213/%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B1%D9%82%D8%A7%D8%AA_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%AF%D8%A8%D9%8A%D8%A9#

El-Mâzinî, A. (2011). İbrâhîm el-Kâtîb, Müessese Hindâvî li’t-Ta’lîm ve’s-Sekâfe, Kahire.

El-Mâzinî, A. (1998). Sâhiru’l-Asrı’l-Cedîd Dâru’l-Mısriyyeti’l-Lübniyye, Lübnan.

El-Muavveş, S. (1999). el-Edebu’l-Arabiyyi’l-Hadîs, Dârü’l-Mevâsım, Beyrut.

Fuât, A. (1954). Edebu’l-Mâzinî, Mektebetu’l-Hâncı, Mısır.

Lâşîn, M. T. (1934). Havvâ Bilâ Âdem, Matbaatu’l-İtimat, Mısır.